

Ivan Krastev: Už je zítra? Aneb jak pandemie mění Evropu

1. VYDÁNÍ. PRAHA: KAROLINUM, 2020, 58 STRAN,
ISBN 978-80-246-4647-3

DAVID JÁGR

Charles University, Prague, Czech Republic

E-MAIL

david.jagr@fsv.cuni.cz

ORCID

<https://orcid.org/0000-0002-2206-3024>

DOI

<https://doi.org/10.32422/mv-cjir.1857>

Psát obšírně o tom, kdo je Ivan Krastev a jakou vůdčí roli zaujímá mezi současnými evropskými intelektuály, by bylo zřejmě nošením vody do Dunaje. Respekt chovaný k osobě jednoho z nejznámějších politologů současnosti s kořeny v Bulharsku (a stejně tak i k jeho erudici) vyplývá již z jeho porozumění rozdílným myšlenkovým světům na obou stranách bývalé železné opony. Rozdíly totiž existují i po formálním sjednocení Evropy, a to minimálně právě v odlišném uvažování či ve výplatních páskách. Je to právě Krastev, který tyto dva světy spojuje, když dokáže reflektovat vnímání Evropy z pohledu obyvatel Sofie i Vídně.

Kniha, jež se žánrově nejspíš blíží eseji, je svým rozsahem útlá a tedy ekologická, když šetří slova i lesy. Přesto je vzhledem ke své aktuálnosti a zároveň i nadčasovosti plná ostrých nábojů v podobě argumentů, které si zaslouží pozornost. V jejím případě lze varovat před pesimistickým čtením, což vyplývá jednak z faktu, že byla psána během prvních měsíců světové pandemie COVID-19, ale rovněž i ze skutečnosti, že pandemie veselou a oblíbenou problematikou zkrátka být ani nemohou (zvláště pokud v její přítomnosti stále žijeme). Strukturu knihy pak lze zjednodušit na čtyřchodové menu (úvod, dvě kapitoly a závěr), přičemž zřejmě největší delikatesou pro mysl čtenáře je úvodní část s poetickým názvem Šedá labuť. Ta odkazuje na teorii o šedivé labuti označující něco vysoce pravděpodobného, co by mohlo náš svět obrátit vzhůru nohama, přesto to ale při svém příchodu způsobí obrovský šok. A právě pandemie koronaviru je dle Krasteva příkladem takto zbarvené labutě.

Krastevův text vznikl během úvodních měsíců pandemie na jaře 2020, kdy musel být jeho autor podobně jako mnozí další Evropané izolován doma. Kosmopolita žijící ve Vídni pro tyto chvíle asociálnosti volil bulharský venkov, kde se vypořádával s novou životní situací prostřednictvím psaní. Krastev v textu ostatně poznamenává, že v Evropě jsou venkovská sídla dědictvím epidemií moru (s. 27–28). Při čtení textu je tedy třeba nezapomínat, že práci tvořil v době, kdy se občané uchýlili do bezpečí národních států, ať už to znamená cokoliv. Tedy v době, kdy se Evropa zastavila a kdy byla do jisté míry pozdržena i demokracie – ve většině evropských zemích totiž došlo k zavedení nouzové legislativy, odložení voleb či postavení demonstrací mimo zákon. O rozsahu omezení vypovídá i skutečnost, že v dubnu 2020 byly parlamenty pozastaveny v zemích s více než dvěma

miliardami obyvatel. Pravděpodobně nejvýstižnější ilustrací tohoto specifického období byl zákaz procházení se v parcích.

Přestože autor své dílo připravoval v rané a divoké fázi krize, jsou jeho výhledy a teze většinou platné i po velmi dlouhém vývoji pandemie a po všech změnách a mutacích koronaviru COVID-19. Mnohé se ale posunulo dále, občané se již v dalších letech boje s koronavirem např. nemuseli obávat toho, že by neměli možnost setkávat se ve větším počtu než 50 osob či že by nemohli demonstrovat, jak se Krastev původně obával. Demonstrace proti opatřením zavedených vládami v souvislosti s koronavirem se během pandemie naopak vyprofilovaly v poměrně charakteristický prvek doby.

Autorovou ambicí nicméně nebylo předvídat, jak bude vypadat svět po pandemii. Jeho jedinou a upřímnou snahou byl pokus o analýzu pandemie koronaviru jakožto nového fenoménu. V součtu se tedy jedná o jakési zhodnocení situace na bojišti a zachycení paradoxů velmi specifické doby. Přesto se náznakům předpovědi neubráníl, a to včetně úvah o Evropské unii (EU). V této souvislosti pandemii vnímá jako předeheru transformace evropského snu a domnívá se, že Unie riskuje svůj územní rozpad a propad do bezvýznamnosti. Navazuje tak na svou nejnámější práci s názvem *After Europe* z roku 2017.¹ Krastev ovšem myšlenku evropského projektu jako takového nekritizuje a ani si konec EU nepřeje. Pouze naznačuje, že její nenápadnost v počátcích boje s novým virem přinesla další prostor pro kritiku a příležitosti pro národní vlády. Sám nicméně dodává, že zdravotnictví v EU vždy spadalo do kompetencí národních vlád. Zároveň si ale neodpouští hyperbolu, že EU připomíná Svatou říši římskou ve svých posledních desetiletích, kdy lidé žijící na území říše ani nevěděli, že jsou její součástí.

Ale zpět k pandemii. Ta z perspektivy Krasteva nebude dočasnou záležitostí, která se objeví a zase zmizí. Svět naopak změní tak, že bude po jejím konci jiný. Krastev se nám tak pokouší naznačit, že se již nebudeme moci vrátit zpět. Přejde nová normalita. Proto konstruuje tzv. Generaci C, jež je utvářena pandemií a bude vyrůstat v katastrofické recesi (s. 31).

Pandemie ve své analýze řadí hned vedle válek a revolucí, které vždy provádějí restart světa. Zde ovšem upozorňuje, že války a revoluce si lidé

pamatují, avšak pandemie již nikoliv. Paradoxně na ně zapomínají i historici, což dokládá srovnáním množství literárních děl o světových válečných konfliktech a o španělské chřipce. Přitom nejtragičtější událostí 20. století byla právě pandemie španělské chřipky, jež nakazila třetinu světové populace (500 milionů lidí) a přinesla 50 až 100 milionů obětí. Španělská chřipka tak pravděpodobně způsobila shodný počet úmrtí jako dvě světové války dohromady. Neschopnost pamatovat si epidemie má dle Krasteva možná co do činění s obecnou averzí lidí ke smrti a utrpení, ač je smrt všudypřítomná (minimálně v televizních pořadech). Válka navíc nabízí prostor pro hrdiny a vlastenecké narativy. Smrt v pandemii je naopak smrtí nedůstojnou. Morové sloupy, připomínky dávných vítězství nad pandemií moru, nalezneme téměř v každém větším městě. Památníky po koronaviru ale zatím symbolizují primárně nanoroušky pohozené v přírodě. Jisté je, že tu zůstanou ještě dlouho.

Ač Krastev deklaruje, že jeho text je analýzou, a nikoliv pokusem o věštbu, odhadům a soudům se nevyhýbá. Obecně k předpovědím trefně poznamenává, že naše předpovědi jsou ještě méně spolehlivé než testy na koronavirus, jež byly k dispozici v prvních dnech pandemie. Jednou z jeho odvážných tezí, kterou ověří až čas, nicméně je, že pandemie ukončí globalizaci (respektive její podobu, kterou jsme znali) a vyvolá pandemii nostalgie. Jakmile tedy řádění koronaviru skončí, budou lidé údajně pociťovat nostalgii po nenávratně zmizelé době, kdy mohli snadno létat prakticky kamkoliv po světě a kdy byly restaurace přeplněné až k prasknutí. Již druhý pandemický rok se autor mohl podívat nad tím, jak rychle se svět otevřel z pohledu cestování i restauračních zařízení, podobně s jakou rychlostí lidé zapomněli, že ještě před pár měsíci nemohli opustit ani perimetr svého okresu, města či vesnice. Lidé zkrátka vytěšňují zlé. V případě válek a revolucí pak snáze nalézají křivdy i hrdinství, které mají potřebu připomínat a žít ve své paměti, a to více než boj s těžko identifikovatelným nepřitelem.

Krastev podobně jako další autoři z období první vlny chápal pandemii jako něco, co zesílí a vyostří negativní trendy a konflikty.² Obdobně se ve svém výčtu nevyhnul ani osobě Carla Schmitta a jeho pojetí výjimečného stavu, tedy polemice sporné a hojně diskutované.³ Na druhou stranu nastiňuje, že globální reakce na koronavirus rozostřila hranice mezi různými typy režimů. Demokratické režimy byly ochotné narušovat

soukromí svých občanů stejně jako režimy autoritářské, autoritářští vůdci se zase zajímali o reakci veřejnosti obdobně jako politici demokratičtí obávající se dalších voleb. Ale např. zde již nepřipomíná, že autoritářské režimy mají sklony k falšování statistik či k umlčování kritiky. Rovněž ale otevřel klíčovou otázku důvěry veřejnosti v instituce. Praxe ukazuje, že ta je pro zvládnutí pandemie naprosto zásadní. Krastev rovněž identifikoval karanténní nacionalismus, jenž v Evropě vystřídal stávající model spolupráce. V krizových momentech ovšem může být egoistický přístup krátkodobě výhodnější a zejména jednodušší.

V jedné z kapitol se pak věnuje blíže i ekonomice a ekonomickým stimulům. Uvádí, že pokud v případě finanční krize z let 2008 až 2009 nedůvěra v trhy nevyústila v tlak po větších vládních intervencích, v době pandemie již vítězil opačný přístup, než byla nepopulární politika austerity z poslední krize. Vládní vměšování do ekonomických trhů tak bylo během pandemie největší od roku 1989. Do období světové hospodářské krize z počátku 21. století pak časově zařazuje počátky trendu deglobalizace, který pandemie ještě urychlila. Autor ovšem ignoruje sílící nadnárodní korporace, růst migrace či uniformitu kultury. Na jiném místě zase uvádí, že se lidé během pandemie stávají snad ještě většími kosmopolity než dříve, protože lidé z celého světa řeší obdobné obavy.

Krastev se ve svém textu rovněž zamýšlí nad tím, zda lze koronavirus chápat jako egalitářský či nikoliv (s. 29). Nejprve argumentuje, že vir nerozlišuje a útočí stejně na chudé i bohaté. To ale vyvrací již situace, jako jsou preventivní podávání monoklonálních protilátek prominentům států, jako tomu bylo v případě pozitivního testu u českého prezidenta Miloše Zemana. Při bližším prozkoumání ale Krastev nabízí obraz podobný dopadům klimatických změn, tedy že změny klimatu ohrožují obyvatele světa různě.

Silnými stránkami textu je autorova touha vidět věci tak, jak jsou, a shromáždit fakta pro budoucí pokolení. V dynamické době plné informací se totiž na mnohé důležité momenty i paradoxy snadno zapomene. Zapadnout by neměl třeba Krastevův postřeh, že v počátcích pandemie slavily úspěch vlády a nikoli populistická rétorika. Vysvětlením počátečních národních sjednocení, jež mnohé společnosti nezažily řadu let, byla dle něho právě intenzita strachu. Dezinformační narativy se obecně začaly objevovat silně až na podzim roku 2020. Ilustrativní je i příklad z ČR,

konkrétně hvězdné okamžiky ministra vnitra Jana Hamáčka (ČSSD) z jara 2020. Jeho červený svetr se stal symbolem společného zvládnutí prvotní fáze pandemie, na podzim roku 2021 ovšem jeho strana po třech dekádách demokratického vývoje ČR vyklidila malostranské paláce. Na základě jedné vlny tedy nelze hodnotit výkony vlád. Dle Krasteva navíc musely vlády v nepředvídatelné situaci z počátku pandemie konat tak, jako konaly vlády ostatní, a to z důvodu, aby vytvářely dojem, že mají věci pod kontrolou. Krastev si nicméně zachovává nadhled a uvádí, že zavedení nouzového stavu nebylo známkou krize demokracie, ačkoliv lidé v prvních fázích krize udělovali svým vládám výjimečné pravomoci až příliš ochotně. Stejně tak vyjadřuje naději, že liberální demokracie mohou ze svého úspěšného a účinného jednání dokonce vyjít posíleny.

Pandemie dle bulharského politologa rovněž odhalila ošklivou tvář Číny. Svět po koronaviru by tak měl být méně vstřícný vůči globálním ambicím Pekingu. Krastev si ale neuvědomuje závislost světa na Číně během pandemie i jindy. Většina zdravotnického materiálu potřebného pro zvládnutí pandemické situace pocházela právě z Číny, země čínského draka navíc vzešla z pandemie reálně méně ekonomicky oslabena než např. starý kontinent. I krize se subdodavatelskými řetězci napovídá, že závislost na Číně snadno nezmizí. Bez této velmoci navíc nelze bojovat ani proti klimatickým změnám.

Na závěr autor připomíná román José Saramaga *Slepota*. Saramago nevěří, že by epidemie nějak transformovaly společnost, z jeho pohledu nám pouze napomáhají vidět pravdu o našich společnostech. Krastev uvádí, že má-li Saramaga pravdu, bude důležité, abychom pochopili, čeho jsme byli v případě koronavirové pandemie svědky. Pandemie koronaviru navíc dle Krasteva zakládá naději lidstva ve vědu a racionalitu.

Knihu lze doporučit intelektuálním kruhům i nejširší veřejnosti, protože všem v době informačního zahlcení připomíná, jak dynamickým obdobím koronavirová pandemie byla a je. Některé věci z počátku pandemie zůstávají platné i pro její další fáze, u jiných ale přemítáme, co vše jsme už museli prožít a zní až neuvěřitelně, že jsme u toho byli. Krastev ve svém zamyšlení sdílí zážitek, o němž se domnívá, že by neměl být zapomenut. Jde o cennou zkušenost, která nezapadne a její přínos bude s odstupem ještě nabývat na hodnotě. Věřím, že by tento bulharský autor již s dvouročním

odstupem od svého vydání textu souhlasně vrtěl hlavou do stran, jak mají Bulhaři ve zvyku. Psát o živé a nepopsané problematice si vždy žádá odvahu, protože výsledek je příliš nejistý. Autor odvahu v počátku pandemie našel a tato odvaha se vyplatila.

POZNÁMKY

- 1 V souvislosti s brexitem předkládal obdobné kritické scénáře týkající se evropského projektu i další významný myslitel – ekonom Joseph Stiglitz. Viz Stiglitz – Zatloukal (2017).
- 2 Jde např. o texty těchto autorů: Afsahi – Beausoleil – Dean – Ercan – Gagnon (2020); Guasti (2020); Bar-Siman-Tov (2020).
- 3 V sousedním Německu tuto debatu např. rozvinul Wolfgang Merkel, viz Merkel (2020).

ZDROJE

- A Afsahi, Afsoun – Beausoleil, Emily – Dean, Rikki – Ercan, Selen A. – Gagnon, Jean-Paul (2020): Democracy in a Global Emergency: Five Lessons from the COVID-19 Pandemic. *Democratic Theory*, Vol. 7, No. 2, s. v–xix, <<https://doi.org/10.3167/dt.2020.070201>>.
- B Bar-Siman-Tov, Ittai (2020): Covid-19 meets politics: the novel coronavirus as a novel challenge for legislatures. *The Theory and Practice of Legislation*, Vol. 8, No. 1–2, s. 11–48, <<https://doi.org/10.1080/20508840.2020.1800250>>.
- G Guasti, Petra (2020): The Impact of the COVID-19 Pandemic in Central and Eastern Europe: The Rise of Autocracy and Democratic Resilience. *Democratic Theory*, Vol. 7, No. 2, s. 47–60, <<https://doi.org/10.3167/dt.2020.070207>>.
- K Krastev, Ivan (2017): *After Europe. Philadelphia*: University of Pennsylvania Press.
- M Merkel, Wolfgang (2020): Who Governs in Deep Crises? *Democratic Theory*, Vol. 7, No. 2, s. 1–11, <<https://doi.org/10.3167/dt.2020.070202>>.
- S Saramago, José: (2010): *Slepotá*. Praha: Albatros.
- Stiglitz, Joseph E. – Zatloukal, Jiří (2017): *Euro: společná měna jako hrozba pro budoucnost Evropy*. Praha: Knižní klub.

AUTHOR BIOGRAPHY

David Jágr is a PhD candidate at the Institute of Political Studies, the Faculty of Social Sciences, Charles University. His main research interests are political expertise, parliamentary representation, and Czech politics.